

СОЦИО-ПСИХОЛОШКА ЦЕНА РАЂАЊА У СРБИЈИ И ПОЛИТИЧКИ ОДГОВОР

МИРЈАНА БОБИЋ
mbobic@f.bg.ac.rs

МИЛИЦА ВЕСКОВИЋ АНЂЕЛКОВИЋ
mzandjel@f.bg.ac.rs

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење социологије
Чика Љубина 18–20, Београд, Србија

САЖЕТАК: Србија припада корпусу од више од половине земаља света које имају веома ниске нивое рађања. Према подацима пописа из 2011, ниједна генерација жена у Србији (без Косова и Метохије), рођених у периоду 1930–1962. није родила више од двоје деце. Значајно је порастао број жена старости 30–34, без деце (са 21,2% [2002], на 30,3% [2011]). Оне су најчешће саме, неудате и ван унија, са вишим или високим образовањем, радно активне, запослене и живе у урбаним срединама. Као одговор на проблем ниског рађања, Влада Србије је крајем 2017. усвојила ревидирану *Стратегију подстицања рађања*, која се наслања на претходну Стратегију из 2008, коју допуњује и додатно разрађује. У овом раду се укратко елаборира трећи циљ најновијег документа, снижавање социо-психолошке цене рађања, који, уз њен други циљ, усклађивање рада и родитељства, треба да створи услове да се смањи преоптерећеност мајки/жена у родитељству и домаћинству, и тиме олакша транзицију ка вишем реду рађања. Као емпиријска подлога у овом раду коришћени су, поред осталих, резултати најновијег анкетног истраживања „Култура рађања – репродуктивне и партнерске стратегије жена у Србији данас” из 2017, које је спровео Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Београду. Резултати су указали на умерено јаке патријархалне ставове и веома изражену патријархалну праксу у браку и родитељству, односно на перзистирајућу норму „интензивног мајчинства”, те одвојених мушко–женских пракси у критичном моменту „раног родитељства”, као и касније током породичног живота, у околностима ниског квалитета свакодневног

живота и опште оскудице у друштву полупериферије. Такве нормe и репродуктивне праксе, нису, како савремена литетатура показује, у функцији повишеног рађања, већ напротив, одлагања и одустајања од рађања, посебно, вишег реда. Зато се као политички одговор предлаже активније укључивање мушкараца у родитељство, увођењем квоте за очеве у трајању од две седмице, плаћеног одсуства. Ова мера требало би да буде праћена широм, друштвеном промоцијом очинства, посебно у пословној сфери, код послодаваца и других запослених мушкараца.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: жене/мајке, мушкарци/очеве, стратегија, истраживање, политике, Србија

НОВИЈИ ТЕОРИЈСКИ УВИДИ И ПОЛИТИКЕ

Србија (без Косова и Метохије) припада корпусу индустријализованих популација, које имају ниске нивое рађања, а ове земље чине више од половине света [UN, 2017, итд]. Недовољно рађање или тзв „криза материнства”, последица је дуготрајно ниских стопа фертилитета, у условима сниженог морталитета, односно продуженог животног века, што важи и за земље које су прошле постсоцијалистичку транзицију, попут Србије [Nikitović et al. 2015; Рашевић 2015; Frejka and Basten 2016; итд]. Доминантна теоријска парадигма у 21. веку је и даље Друга демографска транзиција која објашњава опадање нуклеарне породице услед: 1) пораста индивидуализма; 2) раста запослености жена; 3) ниског нивоа жељеног и оствареног рађања, услед одлагања; 4) опадање броја живорођења због одсуства рађања више од једног или два детета [Рашевић 2015; итд.]. Недовољна плодност настаје и услед: пада фекондитета због одлагања трудноћа и раста секундарног стерилитета; високих економских и опортунитетних трошкова подизања деце; пораста развода и распада унија; плурализације животних стилова, пораста личних слобода, итд. За обе групе земаља, и земље тзв. центра и полупериферије светског капитализма [Blagojević Hjuson 2013], заједнички су и следећи макро услови: јавне политике, друштвене институције и економија, под значајном су доминацијом мушкараца, односно маскулиних идеологија, тако да опстаје есенцијалистичка, натуралистичка идеологија материнства, очинства и приватне, женске, наспрам мушке, јавне сфере [Newman 2008: 18].

Србија се, одавно суочила са проблемом недовољног рађања. Новија анализа кохортног фертилитета (без Косова и Метохије) на основу података последњег пописа, 2011. [Рашевић 2015: 75], показује да ниједна од 33 генерације жена, рођених између 1930. и 1962, које су изашле из репродуктивног периода, није родила више од двоје деце, просечно, тако да је низак фертилитет већ дуго стабилизован на нивоу од 1,8 детета по жени. Према подацима Републичког завода за статистику (РЗС) из 2016, СУФ је 1,46 детета по жени, и испод је европског просека од 1,58. Између два последња пописа (од 2002. до 2011), значајно је порастао број жена, старих 30–34, које нису родиле ни једно дете, са 21,2%, на 30,3% [Рашевић 2015]. Њихов социодемографски профил указује да су оне најчешће неударе и ван унија (73%), имају више или високо образовање (48%), радно су активне

(81%), запослене (64%), српске националности (86%), најчешће живе у урбаним срединама (78%).

Ситуација је у Србији додатно демографски изазовна, услед негативног миграционог биланса након пописа 2002. Током последње три деценије, земљу све више напушта младо, високообразовано становништво, чиме настају и директни и индиректни демографски губици. Нивои умирања (посебно мушког) указују да има простора за унапређење живота и здравља популације, у правцу продужења животног века и смањења родних разлика у смртности. Депопулација и старење су стварност демографског режима Србије, посебно на југу и југоистоку земље, па је, чини се, неизбежна социјална трансформација у правцу друштва старих, у политичком, институционалном, културном, образовном, економском, еколошком, породичном и индивидуалном смислу.

Страхovi влада и политичара земаља Централне и Источне Европе (ЦИЕ) после 1990, због значајног пада фертилитета, повезани са страховима од губитака људских ресурса, недостатка финансијских и хуманих капитала за друштвене реформе, укључујући и повећање трошкова лечења, збрињавања и социјалне заштите све старијих популација, захтевали су трагање за политичким одговором. Формулисане су, прошириване и имплементиране социјалне и политике усмерене на породицу и рађање [Frejka and Basten 2016: 5]. Транзиција ка капитализму, неолибералног типа, створила је веома неповољан амбијент за рађање, за разлику од претходних, социјалистичких режима, у којима је, у већини ових држава, рађање било рано, универзално, подржано идеологијама пронатализма. Командно планске привреде, радно интензивне, а капитално дефицитарне, захтевале су бројну радну снагу, а биле су економски неефикасне и технолошки заостале за западним, тржишним. Са имплозијом социјализма и трансформацијом ка капитализму у свим овим државама наступају околности које производе сличне социјалне и популационе последице. Основни економски циљ постаје раст профита и продуктивности, примена савремених, високо софистицираних, скувих технологија, веома компететивно тржиште рада, притисак на стицање што вишег, специјализованог образовања, посебно жена, уз ширење мера штедње (у односу на раднике и шире друштво, образовање, здравство, културу, социјалну заштиту, пензије, родитеље и децу, и сл), тзв., флексибилизација рада и информализација економије, нестабилност запослења, низак ниво зарада, ширење прекаријата (рада без регулисаних права из радног односа, одбијање да се запосле жене и отпуштање жена након рађања, итд.) [Frejka and Basten 2016: 9–10; Vladojević Hjuson 2013].

Квалитативна, компаративна анализа политика према породици у 15 држава ЦИЕ у периоду 2013–2015, издвојила је 4 типа:

1) *Свеобухватни модел ђолијике према ђородици* (највише присутан у Естонији и Словенији), до сада највише одмакао у стварању услова за мушкарце и жене да комбинују породицу и плаћени рад, не само услед финансијских подстицаја, већ и развијеним, институционалним решењима,

ширењем установа за чување деце запослених родитеља, увођењем „квота за очеве”, јачањем родне равноправности, и тсл.;

2) *Пронајталитетски модел* (Руска Федерација, Белорусија, Украјина, делом Бугарска и Летонија), претежно финансијски подстицаји да се повећа рађање;

3) *Привремени модел мушкарца-храниоца* (Чешка Република и Словачка); тежња да се настави са добро плаћеним, дугим породилским одсуством за жене из социјализма; послодавци дискримишу жене/мајке и младе жене, па је њима веома тешко да ускладе посао и породицу;

4) *Конвенционални модел породичних политика* (комбинација одсуства мајке, дечјег додатка, установа за збрињавање деце запослених родитеља, што све омогућава само делимичну подршку родитељима и детету). Ниво укупне друштвене подршке је, међутим, недовољан, да се разреши конфликт породице и рада (Србија, Хрватска, Литванија, Пољска, Румунија, делом и Мађарска) [Frejka and Basten 2016: 21–22].

Влада Србије је крајем 2017. године усвојила ревидирану *Стратегију подстицања рађања*. Она се наслања на претходну *Стратегију* из 2008, која, међутим, није доживела своју пуну имплементацију, делом и због наступања светске економске кризе. У новом документу се тежи креирању једног свеобухватнијег модела планирања породице, па је, поред осталог, стављен нагласак на ублажавање економске цене рађања, посебно подршком младим паровима у решавању стамбеног питања, олакшавањем запослења, посебно женског, оснаживању запослених на тржишту рада, бољем усклађивању рада и родитељства, итд. Пажња је поклоњена и тзв. смањењу социо-психолошке цене родитељства (трећи циљ), што треба да створи услове за родно равноправно партнерство и родитељство, од самог почетка рађања детета, односно да подстакне очеве да се више укључе око деце, куће и домаћих послова. Имајући у виду и веома разрађене остале циљеве (укупно 8), очувања и унапређења репродуктивног здравља, решавања неплодности, затим, здравог материнства, активирања локалне заједнице, популационе едукације, уз операционализацију кроз акциони план за наредни период, може се рећи да је створена солидна основа за веома сложен, савремен и комплексан политички одговор на проблеме са којима се суочава Србија, не само у домену рађања, већ и емиграције, старења, итд. Поред Стратегије, најновијим *Законом о финансијској подршци породицама са децом* предвиђене су веома издашне пронаталитетне мере намењене родитељима, од првог до четвртог реда рођења¹.

У овом раду ћемо се позабавити социо-психолошком ценом рађања, у чијој смо разради у ревидираној Стратегији учествовали (трећи циљ), а која је била инспирисана новијим научним увидима у микро разлоге ниског фертилитета. Под социо-психолошком ценом рађања подразумевамо лични осећај фрустрираности, повезан са родитељством као комплексном улогом, идеологијом и праксом, која подразумева велики стрес,

¹ Уп. члан 23 [Paragraf: „Zakon o finansijskoj podrsci...”].

улагања огромних ресурса, времена, енергије, емоција, активности, пре свих, мајке/жене, за које не постоји довољно друштвеног разумевања односно подршке [Blagojević 1997]. Савремени социјални демографи указују на: 1) значај искустава жена/мајки везана за критичан моменат рађања првог детета и прве године (1–3) која, ако су негативна (умор, преоптерећеност, незадољство, сукоби и кризе у партнерству, здравствене тегобе, итд.) повлаче одустајање од другог и сваког даљег рађања [Myrskylä and Margolis 2014; Margolis and Myrskylä 2015]. У данашњој глобализацији, очекивати да жена буде сведена само или доминантно на биолошку, репродуктивну улогу, а мушкарац на инструменталну („храниоц“), потпуно су анахрона и нереална. Сервисна економија захтева висок ниво радне активности, високообразованих жена, те су политике према породици, које почивају на парадигми комплементарности брачне дијаде осуђене на неуспех. Не само зато што се жене све више образују за професије, већ што су структуралне околности наметнуле укљученост жена у токове привреде и „дупли терет“, будући да жене, по правилу, не одустају од материнства. Проблем усклађивања рада и породице намеће се онда као императив да се жена реализује и као мајка, што је не само интерес држава, већ и снажан лични мотив самих актера (жена и мушкараца). Треће, иако је развод данас учестао, већина парова тежи срећном партнерству, благостању у двоје, жели да живи у стабилним унијама, а то је непосредан предуслов наставка рађања. Имајући у виду макроструктурни контекст, промењена очекивања од жена и мушкараца у јавној сфери, динамику унија, поодмакло старење, јавне политике (мезониво) чини се да је родна флексибилност и замењивост улога мушкараца и жена у приватној сфери (тзв. друга половина родне револуције) најбољи одговор изазовима савременог, ризичног друштва. Односно, мушкарци су принуђени да узму активније учешће у родитељству, од самог почетка рађања детета, а затим и око свих осталих домаћих послова [Larregard, Goldsheider and Bernhardt 2017], а треба имати на уму и да је све више, посебно младих, образованих, очева и мушкараца, којима су дете и квалитетан партнерски живот, важни за осећај задовољства личним животом (“child oriented masculinity”) [Evertsson, Boye and Erman 2018].

Рад је структурисан тако да се, у уводу, укратко разматра савремена демографска ситуација у Србији и приказују новије теоријске парадигме. Оне ће послужити као основа за сагледавање емпиријске ситуације у Србији, илустроване најновијим истраживањима. Након анализа резултата следи дискусија и краћи приказ основе политичког одговора.

ИЗВОРИ ПОДАТАКА И МЕТОДЕ

Горе изложени нови теоријско емпиријски увиди инспирисали су нас да се са сетом референтних питања укључимо у анкетно, репрезентативно истраживање „Култура рађања и репродуктивне и партнерске стратегије жена у Србији“, које је спровео Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, током пролећа 2017, на

узорку од 1.560 жена у Србији (укључујући и север Косова). Реч је о квантитативном и комплементарном истраживању, које је наставак и емпиријска провера, претходно спроведеног, квалитативног, под насловом „Политике родитељства” из 2013/14. У оба ова истраживања, ми смо се бавили истом тематиком – прелазом из пара у родитељство, с тим што су нам као испитаници у квалитативном теренском раду послужили парови у Београду (укупно 30 парова) [Bobić i Stanojević 2014]. Узорак 2017. био је репрезентативан за округе у Србији, затим за градско и сеоско женско становништво, које има искуство рађања. У готово равномерној пропорцији биране су жене из 3 старосне категорије, млађе (18–29), средовечне (30–44) и старије (45–60), као и према образовању: са нижим, средњим и вишим [уп: Sekulić, Jarić i Radonjić 2017: 5–11].

Наш сет питања у анкети односио се на: планирање рађања, услове за евентуални наставак рађања, припреме за рађање, значење рађања, свакодневне праксе на почетку родитељства (рана фаза) и касније, током породичног живота [уп: Bobić 2017: 107–135]. Посебно нам је било важно да испитамо ставове жена о браку и родним улогама, јер су нам ти налази помогли да разумемо идеологију родитељства, која усмерава актуелне праксе, те да у светлу новијих сазнања сагледамо препреке подизању плодности у садашњем тренутку.

РЕЗУЛТАТИ

Због веома ограниченог простора, овде ћемо приказати само један, мали део резултата, који се односе на доминантну, патријархалну, приватну и јавну идеологију, и с њом повезане сегрегирани родне праксе на почетку родитељства, што сматрамо евидентном, једном од, баријера повећању рађања (поред усклађивања рада и родитељства и др.), и поред скорашњег активирања веома издашних, пронаталитетних финансијских подстицаја у Републици.

Табела 1. Ставови жена према браку и родним улогама (у %)

СТАВОВИ	1	2	3	4	5	Свега
1) Ако је у браку само један супружник запослен, природније је да то буде мушкарац	22,6	9,6	8,3	23,0	36,6	100
2) Већина послова у домаћинству, по својој природи, више одговара женама	26,7	13,9	7,2	27,1	25,0	100
3) Добро је да у браку постоји једнакост између мужа и жене, али је по правилу боље да мушкарац има последњу реч	57,5	15,4	8,0	10,9	8,1	100
4) Мушкарцима су блискије јавне, а женама приватне активности	41,8	13,4	18,5	15,9	10,4	100

Ликерџијева скала: 1 – уопште се не слажем; 2 – донекле се не слажем; 3 – неутрална сам; 4 – донекле се слажем; 5 – у потпуности се слажем.

Извор: Обрада анкете.

Један од основних налаза истраживања је умерено јак патријархализам, изражен у ставовима и, видећемо ниже, у брачно-породичним праксама. Из горње табеле видимо да највише испитаница заступа родну сегрегацију (прва два става), тј. да мушкарац има приоритетну улогу „храниоца” (први став) (59,3% се слаже, потпуно или делимично), односно да су кућни послови, по својој природи, више „женски” (други став) (51,9%, се слаже, потпуно или делимично). Код питања ауторитета (трећи став), приметне су промене, тако да већина испитаница не подржава мушку доминацију (72,5%, углавном и претежно се не слаже). Овде се, међутим, отвара питање о врсти одлука (ко, о чему одлучује, тј. одвојености сфера утицаја, има ли заједништва у одлукама, итд.). Потом, како тврде неке ауторке [Нјусон 2017; Благојевић Нјусон 2014], могуће је да се родна породична пракса мења брже од уверења, односно да иде испред њих. Вероватно да је тегобна свакодневица, још од почетка 1990-их, па све до данас, у друштву полупериферије, утицала на трансформацију идеологије пуне сегрегације „мушке” (јавне) и „женске” (приватне) сфере (четврти став), (54,7% се углавном или претежно противи), што је делом контрадикторно с високим залагањем за други, па и први став, али вредносна конфузија на линији традиционално–модерно, позната је у време друштвених промена [уп: Вобић 2010].

Табела 2. Подела послова на почетку родитељства (у %)

ПОСЛОВИ	1	2	3	4	5	6	Свега
Купање	46,7	7,8	36,5	8,4	0,3	0,2	99,8
Успављивање	65,0	3,0	30,2	1,4	0,0	0,1	99,7
Мењање пелена	66,0	0,9	31,9	0,7	0,1	0,2	99,7
Буђење ноћу кад беба плаче	59,3	3,4	36,0	0,8	0,0	0,0	99,6
Извођење у шетњу	41,0	4,0	51,3	2,4	0,0	0,6	99,4
Код лекара	36,5	2,6	60,5	0,3	0,0	0,0	99,8
Пеглање дечје одеће	80,1	1,1	7,9	9,3	0,1	0,5	99,0
Спремање стана	67,8	2,4	20,9	7,2	1,0	0,4	99,6
Кување	69,9	1,5	10,2	17,3	0,1	0,6	99,6
Албум дечјих фотографија	60,8	7,0	28,1	1,5	0,0	0,9	98,2

Објашњење одговора: 1 – жена/мајка; 2 – муж/отац; 3 – подједнако жена и муж; 4 – женина мајка или свекрва, или рођака; 5 – плаћена помоћ; 6 – неко други.

Извор: обрада анкете.

Највећи део послова након порођаја, око детета, као и у кући, обављају жене/мајке (Табела 2), што је потврђено и у другим, домаћим, истраживањима, и то независно од материјалног статуса породица [Томаковић, Станојевић и Љубићић 2016; Нјусон 2017; Вобић 2012]. Дакле, пракса родитељства указује на перзистирајућу норму „интензивног мајчинства” и одвојених мушко женских сфера у критичном моменту „раног родитељства”, и то још у околностима ниског општег квалитета свакодневног живота,

раширеног сиромаштва, одсуства развијене државне подршке. Такве репродуктивне норме и праксе, нису, као што смо видели из савремене литературе, у функцији повишеног рађања, већ напротив, његовог одлагања и одустајања, поготово више од једног детета [Bobić 2017].

У друштву полупериферије, каква је Србија данас, високу социопсихолошку цену родитељства плаћају, не само жене, већ и мушкарци, јер се од њих очекује да буду главни „храниоци”, да обезбеде пуну, социоекономску репродукцију домаћинства, а објективне околности их у томе спречавају, услед ниских зарада, нестабилних и несигурних послова („криза маскулинитета”) итд. [Hjusun 2017; Stanojević 2015]. Мушко-женски сукоби, уместо сарадње и заједништва, у приватној и јавној сфери, такмичење, борба око ограничених ресурса (на тржишту рада, око деце, имовине, итд.), неретко праћени суровим насиљем и жртвама жена и деце, готово да су предмет свакодневног медијских извештавања у Србији [Hjusun 2018].

ДИСКУСИЈА: ПОЛИТИЧКИ ОДГОВОР

Као политички одговор предлаже се, пре свега, активније укључивање мушкараца у родитељство и домаћи рад, тј. промоција „новог очинства”, као праксе, и као легитимног идентитета, посебно у јавној сфери (код послодаваца и код шире околине), едукација за промењене родне улоге и њихову флексибилност (почев од породице, преко вртића, током целог образовања деце), равноправније дељење кућних послова, посебно у домену репетитивних, свакодневних, које мушкарци за сада избегавају (кување, прање, пеглање, чишћење куће, итд.). Смањење социопсихолошке цене родитељства је тесно повезано са усклађивањем рада и родитељства (одсуство с посла ради неге детета за оба родитеља, солидна компензација зараде, флексибилно радно време, стабилни радни уговори, ширење установа за чување деце, подршка младима у транзицији у одраслост, посебно у запошљавању, становању, итд.). Да би међутим, популационе мере из Стратегије имале смисла, неопходно је подизање општег животног стандарда, креирање нових послова, пораст зарада, итд.

Развијене замље ЕУ у циљу активирања очеве увеле су одсуство с посла ради неге детета, који може имати различите форме: само за очеве (кратко, плаћено одсуство – ‘daddy’ quota), или се пак преклапа са мајчиним (‘paternity leave’), затим само за мајке (‘maternity leave’). У већини држава ЕУ-28 користе се сви ови облици, односно родитељско одсуство (‘parental leave’), као додатак очевом и мајчином, а висина надокнаде варира од земље до земље [Belle 2016]. Истраживања показују да су мајке и очеви равноправнији као родитељи, уколико мушкарци користе бар 2, односно 2 и више месеца одсуства након рађања детета², али да им је

² Ово одсуство за очеве варира од само 1 дана у Италији, до 64 радна дана у Словенији, а просек за ЕУ-28 је 12,5 радних дана [уп: Belle 2016: 7]. Родитељско одсуство може да се дели међу партнерима, односно да има само део намењен очевима (‘daddy quota’), а остало да користе мајке. Постоје велике варијације у дужини, обиму надокнаде и начину коришћења

веома битан став околине и подршка новим, маскулиним идентитетима везаним за дете, на радном месту, међу осталим мушкарцима, затим, флексибилно радно време, финансијска компензација и доступност установа за збрињавање деце [уп.: Evertsson, Boye and Erman 2018; Belle 2016].

У вези са свим напред изнетим разлозима, у ревидираној Стратегији смо предложили „одсуство за очеве”, као лично право на пуно, плаћено одсуство очева, у трајању од 2 седмице, које не би било део родитељског, или материнског. Ова мера требала би да буде праћена широм промоцијом новог очинства, као и промоцијом замењивости и флексибилности родних улога у домаћинству, што би водило: мањој експлоатацији женских ресурса, повећању задовољства родитеља, здравијем развоју детета, лакшем повратку жена на посао, већој блискости партнера и родитеља, квалитетнијим и стабилнијим унијама, па коначно и наставку рађања у будућности³.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Никитовић, Владимир /ур./ (2015). *Појулација Србије почетком 21. века*. Београд: Републички завод за статистику.
- Рашевић, Мирјана (2015). Фертилитет женског становништва, у: Владимир Никитовић /ур./ (2015), *Појулација Србије почетком 21. века*. Београд: Републички завод за статистику, 74–98.
- Belle, van, Janna (2016). *Paternity and Parental Leave Policies across the European Union*. RAND Europe.
- Blagojević Hjuson, Marina (2014). Transformacija roditeljstva: Poluperiferjska perspektiva. *Sociologija*, 4: 383–402.
- Blagojević, Marina (1997). *Roditeljstvo i fertilitet: Srbija devedesetih*. Београд: ISI FF.
- Bobić, Mirjana (2017). Od partnerstva ka roditeljstvu: Od uzajamnosti do odvojenosti. *Limes plus*, 14(2): 107–133.
- Bobić, Mirjana i Milena Stanojević (2014). Prelaz iz braka u roditeljstvo: diskursi i prakse – dijadna perspektiva. *Sociologija*, 56(4): 427–444.
- Bobić, Mirjana (2012). Rodna (ne)ravnopravnost. Reprodukcijska patrijarhata na lokalnom nivou. у: М. Petrović (ur), *Glokalnost transformacijskih procesa u Srbiji*. Београд: ISI FF, 203–227.
- Bobić, Mirjana (2010). Partnerstvo kao porodični podsistem. У: А. Milić (prir.), *Vreme porodica. Sociološka studija o porodičnoj transformaciji u savremenoj Srbiji*, Београд: ISI FF, 115–147.
- Evertsson, Marie; Katarine Boye and Jeylan Erman (2018). Fathers on call? A study on the sharing of care work between parents in Sweden. *Demographic Research*, 39(2): 33–60.
- Frejka, Tomas and Stuart Gietel-Basten (2016). Fertility and Family Policies in Central and Eastern Europe after 1990. *Comparative Population Studies*, 41(1): 3–56.
- Hjuson, Marina (2018). *Muškarci u Srbiji. Promene, otpori, izazovi*. Београд: Centar E8.

права (да ли је породично, или појединачно). Просек трајања родитељског одсуства у ЕУ-28 је 87 недеља, са великим разликама међу земљама, од 18 недеља на Кипру, до 2 године по родитељу у Грчкој [Исто: 8].

³ У садашњем *Закону о раду Републике Србије*, чл. 94 предвиђа да отац може користити породично и одсуство са рада ради неге детета, само под условом да је мајка спречена да игра улогу активног родитеља (ако је напустила дете, умрла, на издржавању казне затвора, теже болесна и сл) [Paragraf: Zakon o radu].

- Hjuron, Marina (2017). *Muškarci u Srbiji. Druga strana rodne neravnopravnosti*. Beograd: IKSI.
- Lappegård, Trude; Frances Goldscheider, Eva Bernhardt (2017). The Gender Revolution. A Framework for understanding Changing Family and Demographic Behavior. *Population and Development Review*, 41(2): 207–239.
- Margolis, Rachel and Mikko Myrskylä (2015). Parental Well-being Surrounding First Birth as Determinant of Further Parity Progression. *Demography*, 52(4): 1147–1166.
- Myrskylä, Mikko and Rachel Margolis (2014). Happiness: Before and after the kids. *Demography*, 51(5): 276–347.
- Sekulić, Nada M.; Isidora Jarić, Ognjen Radonjić (2017). U senci javnih politika. Rodne politike i rodno iskustvo. *Limes plus* 14(2): 5–11.
- Stanojević, Dragan T. (2015). *Oblikovanje novog očinstva kroz prakse roditelja u Srbiji*. Doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet.
- Tomanović, Smiljka; Dragan T. Stanojević i Milana Ljubičić (2016). *Postajanje roditeljem u Srbiji. Sociološko istraživanje tranzicije u roditeljstvo*. Beograd: Filozofski fakultet.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ:

- Paragraf: Zakon o finansijkoj podršci porodici sa decom. Доступно на: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-finansijkoj-podrsi-porodici-sa-decom.html>. Приступљено: 13. 7. 2018.
- Paragraf: Zakon o radu. Доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_radu.html. Приступљено: 22. 8. 2018.
- World Population Prospects* (2017). *The 2017 Revision, Key Findings and advance tables*, New York: United Nations – Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Доступно на: https://esa.un.org/unpd/wpp/publications/Files/WPP2017_Key-Findings.pdf. Приступљено: 13. 7. 2018.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

SOCIO-PSYCHOLOGICAL COST OF CHILDBEARING IN SERBIA AND POLITICAL RESPONSE

by

MIRJANA BOBIĆ,
mbobic@f.bg.ac.rs

MILICA VESKOVIĆ-ANĐELKOVIĆ
mzandjel@f.bg.ac.rs

University of Belgrade
Faculty of Philosophy
Department of Sociology
Čika Ljubina 18–20, Belgrade, Serbia

SUMMARY: Serbia is a part of the corpus of more than a half of world populations with very low fertility. According to census from 2011, none of the generations born between 1930 and 1962 in Serbia (without Kosovo and Metohija) gave birth to more than two children. The share of childless women aged 30–34 has been on rise, from 21.2% in census 2002 up to 30.3% in census 2011. These women are most often single, living out

of unions, with tertiary education, economically active, employed, living in urban settings. Government of the Republic of Serbia has adopted revised *Birth Promotion Strategy* by the end of 2017 as the response to the problem of low fertility. It relies on the previous Strategy from 2008, but it upgrades and further evolves the document. This paper is aimed at short elaboration of the third goal of the revised Strategy (decrease of the socio-psychological cost of childbearing). Altogether with the second one (reconciliation of work and family), it should create conditions in favour of diminishing enormous exploitation of women/mothers' resources in parenthood and in household and thus alleviate transition to further birth parities. Empirical base consists of different sources of data, most prominent one being the last fieldwork carried out in 2017 by the Institute for Sociological Research, Faculty of Philosophy in Belgrade: "Culture of Childbearing – Reproductive and Partnership Strategies of Women in Serbia today". Results have demonstrated moderate patriarchal statements among females in Serbia, altogether with quite strong patriarchal practice in partnering and parenting. It is the persistence of the ideology of "intensive motherhood" and divided female/male performance in the critical moment of "early baby stage" and later on in the course of family life in the context of low quality of everyday life and vast impoverishment at the semiperiphery. Such ideology and reproductive behaviour are not conducive to increased childbearing which is well documented in literature and research. To the contrary, they lead to postponement and giving up births eventually, especially of higher parities. As a political response we recommend more active inclusion of males into parenthood, by, inter alia, introducing of "daddy quota" in Serbia. This short term and fully compensated paternal leave is recommended to last two weeks. The measure should be followed by vast social promotion of fatherhood, especially in business, with employers, employees and other males.

KEYWORDS: Women/mothers, Men/fathers, Strategy, Research, Policies, Serbia